

KOMÜNİZM İDEOLOJİSİNDE KÜLT LİDER OLGUSU: “BERLİN'İN DÜŞÜŞÜ” PROPAGANDA FİLMİ'NİN ALIMLAMA ANALİZİ

Caner ÇAKI*

ÖZET

Kült liderlik, bir ülkede kitle iletişim araçlarının propagandif söylemler ışığında kullanılarak bir lideri idealize etmesi, kahramanlaştırması ve efsaneleştirmesini ifade etmektedir. Genel olarak totaliter yönetime sahip komünist ülkelerde kült lider örnekleri görülmektedir. Bu ülkelerden biri de Joseph Stalin dönemindeki Sovyetler Birliği'dir. Stalin, yönetimde bulunduğu 1922-1952 yılları arasında, kendisini kitleler gözünde kült lider olarak inşa etmek için ülkenin tüm kitle iletişim araçlarını seferber etmiştir. Bu araçlardan biri de Sovyet propaganda makinesinin en büyük silahı olan sinemadır. Bu çalışmada, Stalin döneminde Sovyet yönetimince çekilen Berlin'in Düşüşü (Падение Берлина) adlı propaganda filmi, Stuart Hall'in "Kodlama-Kodaçımı" yaklaşımı boyutunda üniversite öğrencilerine yapılan alımlama analizi ile incelenmiştir. Filmde, Stalin'in kült liderlik inşasının üniversite öğrencilerince hangi okuma biçimi (egemen, müzakereci, muhalif) ile okunduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Öğrenciler ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda; öğrenciler filmdeki sunum kodları içerisinde Stalin'in kült lider olarak inşa edildiğini belirtmişlerdir. Buna karşın öğrenciler genel olarak müzakereci ve muhalif okuma türlerini gerçekleştirmiş, filmde verilen mesajların gerçekleri yansıtmadığı veya yalnızca istenilen gerçeklerin yansıtılmaya çalışıldığını ifade etmişlerdir. Sonuç olarak, öğrenciler filmde gri ve kara propaganda uygulanarak, Stalin'in kült lider olarak inşa edilmeye çalışıldığını belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Propaganda, Kült Liderlik, Sinema, Komünizm, İdeoloji

THE CULT LEADERSHIP CONCEPT IN COMMUNISM IDEOLOGY: THE RECEPTION ANALYSIS OF THE PROPAGANDA FILM “THE FALL OF BERLIN”

ABSTRACT

The Cult leadership refers to the idealization, heroism and myth of a leader in a country, using the mass media in the light of propagandistic discourses. Generally, there are examples of cult leaders in communist countries with totalitarian governance. One of these countries was the Soviet Union in the reign of The Dictator Joseph Stalin. Between 1922 and 1952, when he was in power, Stalin mobilized all the mass media of the country to build himself as a cult leader in the eyes of the masses. One of these instruments was the cinema which was the biggest weapon of the Soviet propaganda machine. In this study, the propaganda film of Berlin's Fall (Падение Берлина), made during the Stalin period under Soviet rule, was analyzed in three reading styles (dominant, negotiator, and opponent) in the dimension of Stuart Hall's "Coding and Decoding" approach. In the film, it was tried to show how the university students evaluated Stalin's cult leadership construction. In the light of the answers given by the students, students showed that Stalin was built as a cult leader in the presentation codes in the film. On the other hand, the students generally performed negotiator and opponent reading types, and stated that the messages given in the film did not reflect the facts, or that only the desired facts were tried to be reflected. As a result, the students stated that Stalin was tried to be built as a cult leader, by using grey and black propaganda in the film.

Keywords: Propaganda, Cult Leadership, Cinema, Communism, Ideology

* Arş. Gör. İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, caner.caki@inonu.edu.tr.

GİRİŞ

Kült liderlik, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Nitekim, tarihi süreç içerisinde dünyada pek çok kült lider hakimiyet kurmuştur. Makedonya İmparatoru Büyük İskender, Roma İmparatoru Sezar, Asya Hun İmparatoru Atilla, Moğol İmparatoru Cengiz Han, Fransa İmparatoru Napolyon dünyada ön plana çıkan kült liderlerdir. 20. yüzyılda kitle iletişim araçlarında yaşanan gelişmeler ve ideolojik temelli kurulan devletler ile birlikte, kült liderlik olgusu hiç olmadığı kadar önem kazanmaya başlamıştır. Nazi Almanyası'nda Adolf Hitler, Faşist İtalya'da Benito Mussolini ve Komünist Rusya'da Joseph Stalin kitlelerin zihinlerinde kült liderler olarak inşa edilmiştir. Özellikle 20. yüzyılda kurulan komünist ülkelerde liderler kült lider olarak ön plana çıkartılmıştır. Bu liderler içerisinde en iyi bilinenlerden biri komünist kült lider Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Devlet Başkanı Joseph Stalin'dir. Sovyet lideri Stalin, Sovyetler Birliği içerisindeki ülkeler ve onun tahakkümü altındaki devletlerin dört bir köşesinde resimleri asılarak, heykelleri dikilerek, sözleri mitleştirilerek kült lider olarak lanse edilmiştir.

20. yüzyılda gazete, dergi, radyo, poster, kartpostal ve sinema kült lider inşasında etkin bir şekilde propaganda amaçlı kullanılmıştır. Özellikle bu kitle iletişim araçları içerisinde yüzyılın başında etkisini hissettirmeye başlayan sinema yoğun olarak kült lider inşasında ön plana çıkmıştır. Sinemada liderler, "olağan üstü özelliklere sahip, her zaman haklı olan, ömrünü yalnızca halkına adanmış ve yüce bir güç tarafından halklarını yönetmeye memur edilmiş, efsanevi kişilikler" olarak yansıtılmaktaydı.

Alanda yapılan kapsamlı literatür taraması sonucunda, ideolojik temelli kült lider inşasını konu alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Buna karşın, son yıllarda yapılmış, ideolojik söylemlerin sinemada nasıl yansıtıldığını ele alan bazı önemli çalışmaların olduğu görülmektedir. Örneğin, Çakı (2018), "Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmada Sovyetler Birliği sonrasında Rus sinemasının komünizme ideolojisine bakış açısını incelemiştir. *Amiral* Filmi özelinde yapılan çalışmada, Rus sinemasında, Sovyetler Birliği Dönemi'nin aksine komünizm ideolojisinin ağır bir eleştiriye maruz kaldığı görülmüştür. Erol vd. (2017), "Hitler Dönemi Eğitim Yapısındaki Otokrasinin Eleştirisi: *Die Welle* Filmi Üzerine Göstergebilimsel İnceleme" adlı çalışmada Hitler döneminde Nazizm ideolojisinin tahakkümü altında bulunan Alman eğitim yapısını analiz etmeye çalışmıştır. Elde edilen bulgularda *Die Welle* (Dalga) filmi özelinde Nazizm ideolojisi eksenindeki eğitim yapısının yoğun bir şekilde eleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yine sinema ve ideoloji üzerine Çakı ve arkadaşlarının (2017), "Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: 'Kırımlı' Filmi ve Göstergebilimsel Analizi" adlı çalışmalarında, Nazizm ideolojisinin sinemada nasıl sunulduğu ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, Nazizm ideolojisinin Türk sinemasında ağır bir eleştiriye uğradığı ortaya konmuştur. Reklamlarda liderlerin sunumu üzerine ise Tanyeri Mazıcı ve Çakı "Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı" adlı çalışmada Adolf Hitler'in hangi sunum kodları içerisinde reklam filmlerinde yer aldığını incelenmiştir. Bulgular, Hitler'in korku unsuru olarak reklam filmlerinde kullanıldığını göstermiştir.

Bu çalışmada kült liderlik kavramı ve kült lider inşasında sinemanın propaganda aracı olarak kullanımı ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın uygulama bölümünde, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği tarafından çekilen Berlin'in Düşüşü filmi Stuart Hall'ün "Kodlama ve Kodaçımı" perspektifinden incelenmiştir. İnönü Üniversitesi'nde öğrenim gören üniversite öğrencileri üzerine yapılan alımlama analizinde, öğrencilerin filmdeki sunum kodlarında Stalin'i kült lider olarak nasıl algıladıkları Hall'ün üç okuma biçimi (egemen, müzakereci ve muhalif) üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca öğrencilerin çalışma kapsamında, kült lider inşasında propaganda aracı olarak sinemanın oynamış olduğu rolü nasıl değerlendikleri de çalışma kapsamında açıklanmıştır.

KÜLT LİDERLİK KAVRAMI VE STALİN

Kült kavramı, kelime itibariyle hayranlıktan tapınmaya kadar geniş bir olguyu ifade etmektedir. Kült liderlik ya da kişilik kültürü ise siyasi bir liderin propaganda yoluyla övülmesi ve kitlelere efsanevi bir kahraman olarak sunulmasıdır. Kült liderler, kitlelerin hayatlarında tamamen yönlendirici bir etkiye sahiptir. Kült liderlerin hâkim olduğu yerlerde bireyler görüşlerini ortaya koyamazlar, kendi başlarına karar alamazlar (Schwartz, 1983:171). Kült liderler, zaman içerisinde kitlelerin yaşamının bir parçası haline gelirler.

Dünyanın pek çok yerinde görülebilen kült liderler ve taraftarlarının sergiledikleri davranışları birbirine benzerdir (Goldberg, 1997:72). Kült liderlikte temel amaç kitleler üzerinde kontrolü sağlamaktır (Goldberg, 1997:72). Ekseriyetle totaliter rejimlerde var olan kült liderlik olgusunda lider yüceltilerek, fani insanoğlu içerisinde insanüstü özelliklere sahip bir figür olarak gösterilmektedir (Gill, 1980:167). Nitekim, kült liderlik 20. yüzyılda hüküm süren diktatörlüklerin tümünde görülen bir fenomen olmuştur (Leese, 2016:217). Almanya'da Adolf Hitler (1889-1945), Rusya'da Joseph Stalin (1878-1953), İtalya'da Benito Mussolini (1883-1945) ve Çin'de Mao Zedong (1893-1976) 20. yüzyılın en bilinen kült liderleri arasındadır.

Totaliter ülkelerde, kült liderin, toplumda birlik ve bütünlüğü tesis etmesi beklenir. Nitekim, ülkedeki herkesin liderin emir ve buyrukları doğrultusunda yaşaması, ona itaat etmesi ve sadık kalması istenmişti. Kült liderin ülkede milli birlik olgusunu oluşturduğuna inanılır (Polese & Horák, 2015:460). Kült liderler halkları üzerinde ezici bir tahakküm kurarlar. Liderlerin aldıkları tüm kararlara halkın uyması istenir (Deutsch, 1980:1569).

20. yüzyılın egemen ideolojilerinden biri olan komünizm ideolojinin hâkim olduğu ülkelerde kült liderlerin etkin olduğu bilinmektedir. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin 70 yılı aşan tarihinde, Sovyet liderlerinin abartılı bir şekilde kült liderler olarak yansıtıldığı görülmüştür (Gill, 1980:167). Sovyetler Birliği gibi komünizm ideolojisinin hâkim olduğu ülkelerde kült olgusu, kitleler gözünde ideolojinin meşruluğunun bir garantisi olarak kabul görür (Leese, 2011:19). Sovyetler Birliği tarihinde en etkili kült liderlerden biri Joseph Stalin'dir. Nitekim, Vladimir Lenin'in ölümünden sonra Sovyetler'in başına geçen Stalin, kendini kitleler önünde mutlak güç olarak gösterebilmek için, kült lider olgusundan başarılı bir şekilde yararlanmıştı.

1930'lu yıllarda Stalin otoritesini Sovyetler Birliği'nde tamamen hissettirmeye başladı. Buna karşın ülkede kült lider olarak öne geçen lider hala Lenin'di. Bu açıdan, Stalin'in kült lider olarak inşa edilmesindeki en büyük engeli Lenin oluşturmaktaydı. Lenin'in resimleri ve heykelleri ülkenin dört bir yanında bulunmaktaydı. Hatta Lenin'in mumyalanmış bedenini ülkenin dört bir yanından gelen insanlar ziyaret ediyordu. Stalin bu süreçte, Lenin'in kült lider imajını ortadan kaldırmaktansa, kendisine Lenin yanında bir yer oluşturmuştu. Stalin, Lenin'in resimlerinin ve heykellerinin yanına kendi resim ve heykellerini koydurttu (Apor, 2016:29-30). Stalin, Lenin'in kült lider imajının doğrudan devam etmesini sağlarken, kendisine de ülkede yeni kült lider olarak inşa ettirmişti.

Stalin'in ölümünden sonraki süreç, Stalin'e atfedilen kült liderlik imajının önemli ölçüde etkisini yitirmesine yol açtı. Nitekim, Stalin'den sonra başa geçen Nikita Kruşçev, anti-Stalin bir politika izledi. Kruşçev'den sonra gelen Sovyet liderler de Stalin karşıtı politikaya devam etti (Luqiu, 2016:290). Özellikle Sovyetlerin yıkılma sürecine girdiği 1980'li yıllarda Gorbaçov yönetiminin, Sovyet basınında Stalin'in işlediği insanlık suçlarını gündeme

getirmeye başlaması, Stalin'in ağır eleştirilere maruz kalmasına yol açtı (Smith, 1998:329). Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen Stalin'in oluşturduğu kült, başta Kuzey Kore olmak üzere pek çok komünist ülkeyi etkisi altına almayı başardı (Tertitskiy, 2015:209). 1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da Stalin'in kült liderlik etkisinin devam ettiği görüldü. Örneğin, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, Stalin'in kültürünün pek çok özelliğini üzerinde topladığı görülmektedir (Cassiday ve Johnson, 2012:47). Günümüzde Stalin'in kült liderlik imajı büyük oranda zarar görse de heykel, resim ve sözleri ülkesinde hala sınırlı da olsa kült liderliğinin devam ettiğini göstermektedir.

STALİN'İN KÜLT LİDER İNŞASINDA PROPAGANDANIN ROLÜ

Propaganda, bir topluluğun düşüncelerini, fikirlerini ve hareketlerini etki altına almak ve onları değiştirmek amacıyla ortaya konan bilgi ve belgeleri ifade etmektedir (Tarhan, 2010:36). Propaganda kaynaktan alıcıya tek yönlü bir iletişim türüdür (Aziz, 2007:15). Propaganda kitleler üzerinde tahakküm kurmayı amaçlar (Karaca ve Çakı, 2018:18). Diğer yandan propaganda kitleleri etkilemeli ve akılda kalıcı olmalıdır (Karaburun Doğan, 2017:182). Tek yönlü ve ikna odaklı bir iletişim türü olması, propagandanın Sovyetler Birliği'nce etkin bir şekilde kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

Rusya'da meydana gelen 1917 Ekim Devrim'inden sonra iktidara gelen Lenin, propagandayı kitleler üzerinde önemli bir silah olarak kullanmıştır (Çankaya, 2008: 27). Nitekim bu dönemde, Sovyet propagandasının temel gayesi tüm kitle iletişim araçlarını seferber ederek komünizm ideolojisini halka sevdirmeye çalışmaktı (Kuruoğlu, 2006:27). Kült liderlik, propagandacılar tarafından kitle iletişim araçlarının etkin bir biçimde kullanılmasıyla inşa edilir. Halkın, yapılan propagandalar ile kült lider olarak inşa edilen kişilere büyük saygı göstermesi ve itaat etmesi istenir (Barmé, 2016:13). Kült liderlik, komünist egemenliğin meşrulaştırılmasının da önemli bir propaganda ayağını oluşturmaktaydı. Sovyet rejimi meşruiyetini geleneklere ya da rasyonel-yasal otoriteye dayandıramamış, bunun yerine halkın rızasını kazanarak ile ülkede etkin olmayı sağlamıştı (Rees, 2004:4). Bu açıdan, komünizmin gerek Rusya'da gerekse tüm dünyada kuşkusuz ilk kült lideri Vladimir Lenin olmuştur (Tumarkin, 1997:3). Lenin'in ölümünde sonra da Stalin'in kendini ülkede kült lider olarak inşa ettirmek için yoğun bir çaba içine girmişti.

Stalin, Rusya'nın bir sembolü haline getirildi. Nitekim, ulusal ve uluslararası alanda Sovyetler Birliği'nin adı geçtiğinde ilk akla gelen ismin Stalin olması sağlandı. Stalin, Sovyetler birliğinin bir parçası olduğu, Stalin olmadan ülkedeki kalkınmanın, refahın, sosyal adaletin sağlanamayacağı miti kitleler üzerinde inşa edilmeye çalışıldı (LaPorte ve Morgan, 2008:125). Stalin'in kült lider inşasında odak nokta tamamen Stalin olmuştu. Stalin'in eşi ve çocukları geri plana itilerek, tüm insanüstü öğeler yalnızca Stalin'e yüklenmekteydi (Lim, 2015:20). Buna karşın, propaganda asla Stalin'i tanrısal bir otorite olarak göstermedi; ona yalnızca mistik varlıklara atfedilen belli nitelikler yükledi (Strong & Killingsworth, 2011:406). Nitekim, Stalin ülkede sade, sıradan bir komünist yurtdaş olarak gösterildi. Hatta, Nazi Almanyası'nda Hitler için kullanılan "Der Führer" (Yöneten) kelimesinin aksine, Sovyetler'de Stalin için sıradan bir komüniste verilen "Yoldaş" hitabı kullanıldı.

Stalin'in Sovyet medyasındaki kontrolü Stalin kültürünün hızla gelişmesine imkân verdi (Strong & Killingsworth, 2011:404). Çünkü, kült lider inşasında Stalin'in yardımına sansür yetişmekteydi (Ennker, 2004:84). Stalin'i eleştiren, onun hakkında olumsuz bir propagandaya yer veren yayınlar yasaklanmakta ve ülkede yayılması engellenmekteydi. Rusya'da Stalin hakkında olumsuz eleştiri de bulunmak yasaklanmıştı.

Stalin'in kült lider olarak inşasındaki en büyük katkı Naziler'den geldi. Nitekim, Nazi Almanyası'nda Stalin'e karşı büyük bir propaganda savaşı başlamıştı (Goebbels, 2016:69). Buna karşılık olarak, Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde kitle iletişim araçlarını Nazi Almanyası'na karşı propaganda amaçlı yoğun bir şekilde kullandı (Akarcalı, 2003:205). Nazi Almanyası'nın teslim olmasıyla savaştan kahraman olarak çıkan Stalin, propaganda silahını daha etkin bir şekilde kullanarak Rus halkının gözünde kendini efsanevi bir lider olarak sunmayı başardı (Öymen, 2014:290). Nitekim, Stalin ülkesini Nazilere karşı savunan ve son ana kadar başkent Moskova'yı terk etmeyen bir kahraman olarak gösterildi. Stalin zamanla ülkesinin sınırlarını da aşarak, yeni kurulan sosyalist ülkelerde de bir otorite figüre olarak belirdi (Sretenovic ve Puto, 2004:209).

Stalin'in kült lider inşasının en yoğun olarak görüldüğü yerlerden biri okullardı. Stalin'in 2. Dünya Savaşı'ndaki kahramanlıkları, savaşta Moskova'yı terk etmemesi, savaş sonrasında ülkenin dört bir yanında inşa ettirdiği fabrikalar ve daha pek çok Stalin kültürünü oluşturan konu okullarda ders kitaplarının müfredatına girmişti (Kelly, 2005:203). Stalin, çocuklar için örnek bir kişilik olarak sunulmaktaydı. Tüm olumlu özellikler onda toplanırken, olumsuz hiçbir özelliğe sahip olmadığı çocuklara anlatılmaktaydı (Kelly, 2004:103).

Stalin'in kült lider inşasında en etkili kullanılan kitle iletişim araçlarından biri de posterler olmuştur. Propaganda posterlerinde, 1920'li yılların başından beri Sovyet toplumunda yüceltilen ve kült lider olarak başarılı bir şekilde Sovyet halkına kabul ettirilen Lenin ve Stalin ile omuz omuza gösterilmekteydi (Pisch, 2017:173). Ülkede, hastanelerden postanelere kadar Stalin ve Lenin'in birlikte yer aldığı binlerce propaganda posterleri tüm devlet kurumlarını süslemekteydi.

Özetle, Stalin'in kült lider inşasında yapılan propagandanın temel amacı Lenin sonrası Sovyetler Birliği'nin zayıflamasına izin vermemek ve komünizm ideolojisinin devamını sağlamaktır. Bu çalışmada, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Stalin'in kült lider olarak inşa edildiği bir sinema filminin günümüzde propagandif boyutta nasıl etki oluşturduğu ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, Mikheil Chiaureli yönetmenliğindeki 1950 Sovyet yapımı Berlin'in Düşüşü filmindeki kült lider inşasında kullanılan sunum kodları, İnönü Üniversitesi'nde öğrenim gören 10 öğrenci (5 kadın, 5 erkek) üzerinden yapılan alımlama analizi ile açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada izleyenlerin ortaya koydukları yanıtlar Stuart Hall'ün üç okuma biçimi (egemen, müzakereci, muhalif) üzerinden ele alınacaktır.

Son yıllarda sosyal bilimler alanında ön plana çıkan, alımlama analizi, yayınlanan programların meydana getirdiği anlamların izleyiciler tarafından oluşturulan anlamlar ile ne gibi benzerlik ve farklılıklarının olduğunu ortaya koyan bir araştırma yöntemidir (Şeker, 2009:106). Kültürel Çalışmalar geleneğinden gelen Stuart Hall'ün ortaya koyduğu "Kodlama-Kodaçımı" (Coding-Decoding) kavramında izleyiciler; egemen okuma ile destekçi, müzakereci okuma ile eleştirel, muhalif okuma ile karşıt bir pencereden mesajları ele alır (Geray, 2014:59).

Çalışmada, tüm öğrencilerin Berlin'in Düşüşü filmini izlemesi sağlanmıştır. Katılımcıların en ayırt edici değişkeni cinsiyetleridir. Her öğrenciye farklı başlıklarda toplam 12 soru yönelmiştir. Analize katılan öğrencilerin verdikleri cevaplarda birbirlerini etkilememeleri için, her öğrenci ile ayrı görüşme yapılmıştır. Çalışmada hazırlanan tüm

sorular film içerisindeki sahnelerden kült lider olgusunu yansıtacak içerikte oluşturulmuştur. Çalışma ortamının özellikle rahat olmasına dikkat edilmiş, öğrencilerin kendilerini baskı altında hissetmemelerine özen gösterilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, kült lider inşasında sinemanın propaganda aracı olarak kitleler üzerindeki etkisinin ortaya koyulmasıdır. Diğer yandan kült lider inşasında hangi ideolojik söylemlerin kullanıldığı, hangi propaganda türlerinin (beyaz, gri, kara propaganda) ön plana çıktığı ve izleyicilerin Hall'ün "Kodlama-Kodaçımı" teorisindeki hangi okuma şekline (egemen, müzakereci, muhalif) yöneldiği çalışma kapsamında ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

20.yüzyılda komünizm ideolojisi ile yönetilen ülkelerde kült lider inşasında sinemanın propaganda aracı olarak kullanıldığı tüm filmler çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Buna karşın, çalışma kapsamında tüm filmlere ulaşmanın güçlüğünden dolayı çalışmada örneklem kullanılmıştır. Bu amaçla çalışma kapsamında örneklem olarak kült lider Joseph Stalin belirlenmiştir. Joseph Stalin'i konu alan 1950 Sovyet yapımı Berlin'in Düşüşü adlı propaganda filmi de çalışmada analiz edilen filmidir. Ranker, 2018 yılında yaptığı oylamada, Stalin'i komünizm ideolojisinin en etkili olduğu dönem olan Soğuk Savaş Dönemi'ndeki en etkili lider olarak belirlemiştir (Tablo 1) (Ranker, 2018). Yapılan inceleme sonucunda Stalin'in liderliği döneminde çekilen ve Stalin'i kült lider olarak en başarılı şekilde inşa ettiği saptanan Berlin'in Düşüşü filmi çalışmanın örnekleme olarak seçilmiştir.

1.	Joseph Stalin
2.	Mikhail Gorbachev
3.	John F. Kennedy
4.	Ronald Reagan
5.	Nikita Khrushchev
6.	Harry S. Truman
7.	Dwight D. Eisenhower
8.	Fidel Castro
9.	George Marshall
10.	Mao Zedong

Tablo 1. Soğuk Savaş Dönemi'ndeki En Etkili Liderler

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın iki temel sınırlılığı bulunmaktadır. Bunlardan ilki çalışmanın yalnızca Joseph Stalin'i konu alan Berlin'in Düşüşü filmi özelinde yapılmasıdır. Çalışmanın ikinci sınırlılığı, çalışma kapsamında belirlenen filmin yalnızca 10 üniversite öğrencisi üzerinden alımlama analizinin yapılmasıdır.

Çalışmanın Önemi

Çalışma;

-Alanda kült lider inşasında propagandanın rolünü ortaya koyan hiçbir çalışma olmadığından, mevcut çalışmanın alanda ilk olması ve gelecek çalışmalar için kaynak teşkil etmesi,

- Sinemanın kült lider inşasındaki propaganda rolünü ortaya koyması,
- Sovyet lideri Stalin'in kült lider olarak hangi sunum kodları içerisinde yansıtıldığını açıklaması,
- Sinemanın kült lider inşasında ortaya koyduğu propagandif mesajları kitlelerin nasıl alımladığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Çalışmanın Soruları

- Analize katılanlar filmde inşa edilmek istenen kült lider olgusunu algılayabilmekte midir?
- Analize katılanlar filmde kült lider inşasında verilmek istenen propagandif mesajları doğrudan kabul etmekte midir?
- Analize katılanlar filmde kült lider inşasında hangi propaganda türünün kullanıldığını söylemektedirler?

Berlin'in Düşüşü Filmi ve Filmin Alımlama Analizi

1950 Sovyet yapımı Berlin'in Düşüşü filminin, kült lider inşasında propaganda amaçlı kitleler üzerinde nasıl etki bıraktığı çalışma kapsamında yapılan alımlama analizi ile ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Filmin Künyesi

Resim 1. Berlin'in Düşüşü Filminin Afişi
(Kaynak: IMDB, 2018).

Yönetmen: Mikheil Chiaureli

Yapımcı: Viktor Tsirgiladze

Oyuncular: Mikheil Gelovani, Boris Andreyev, Marina Kovaliova

Yapım Yeri: Mosfilm

Yayın Tarihi: 1950

Filmin Süresi: 167 Dakika

Ülke: Sovyetler Birliği

Dil: Rusça

Filmin Özeti

Berlin'in Düşüşü filmi iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Nazilerin, Sovyetlere karşı giriştiği Barbarossa Harekâtı konu edilirken, ikinci bölümde ise Sovyetlerin Nazi Almanyası'na karşı giriştikleri saldırılar ve Berlin'in düşüşü konu edilir.

Birinci Bölüm

Alexei Ivanov, SSCB'de çelik fabrikası işçisi olarak çalışmaktadır. Alexei, idealist öğretmen Natasha'ya âşık olur. Zamanla aşkları derinleşir. Alexei, fabrikada gösterdiği üstün başarılarından dolayı Joseph Stalin'le görüşür. Moskova'dan döndükten sonra Alexei, sevgisini Natasha'ya itiraf eder. Her ikisi de buğday tarlasında dolaşırken, kasabaları Sovyetler Birliği'ni işgal eden Almanlar tarafından saldırıya uğrar. Alexei bilincini kaybeder ve komaya girer. Uyandığında, Natasha'nın kayıp olduğu ve Almanların Moskova'nın kapılarında olduğu söylenir. Başkentte Stalin, şehrin savunmasını planlamaktadır. Kızıl Ordu için Alexei ve diğer gönüllüler, Kızıl Meydan ve Moskova Muharebesi'nde geçit törenine katılır. Berlin'de, Hitler müttefikleri (Türkiye, Vatikan, Romanya ve Japonya) ile görüşmektedir. Hitler ve dostları, Rus köle işçileri camdan izlemektedirler. Hitler bu arada Moskova'nın düşmediğini öğrendiğinde çok kızar. Bunun üzerine Hitler Stalingrad'a saldırma emri verir. Bu arada Göring, Almanya'ya gerekli materyalleri sağlayan İngiliz kapitalist Bedstone ile görüşür. Stalingrad'da Sovyet ordusu büyük bir zafer kazanır. Stalin, Yalta Konferansı'nda Churchill ve Roosevelt ile görüşür. Burada Almanlara karşı yapılacak hamleler üzerine yoğun tartışmalar yapılmaktadır.

İkinci Bölüm

Almanlar, Ruslar karşısında büyük bir yenilgiye uğrar. Alman orduları bozguna uğramış bir şekilde geri çekilmektedir. Stalin, Almanların başkenti Berlin'i ele geçirmek için generallerine emir verir. Generaller tüm güçleri ile saldırıya geçer. Alexei, Kızıl Ordu ile birlikte Berlin'i kuşatmıştır. Almanlar her cephede son askere kadar inatla savaşmaktadır. Hitlersinir krizi geçirmekte ve askerlerinin sonuna kadar savaşmasını istemektedir. Almanlar, Natasha'nın da içinde bulunduğu toplama kampındaki esirleri idam etmeye karar verir. Alexei'nde içinde bulunduğu Kızıl Ordu, mahkumlar idam edilmeden önce yetişerek tüm esirleri kurtarır. Natasha bayılır ve Alexei onu bulamaz. Hitler ve Alman generalleri, Sovyetlerin Berlin'in içlerine doğru ilerlemesi üzerine insanlık dışı uygulamalara yönelirler. Hitler, metro istasyonundaki binlerce sivil boğarak öldürtür. Hitler, kısa bir süre sonra yenilginin farkına varır. Sevgilisi Eva Braun ile evlenir ve intihar eder. General Hans Krebs, Hitler'in ölümünü Kızıl Ordu'ya bildirir ve ateşkes için yalvarır. Stalin, yalnızca koşulsuz bir teslimiyet kabul etmeyi emreder. Alexei, Mikhail Yegorov ve Meliton Kantaria ile birlikte zafer sancığını Alman Parlamento Binası'na (Reichstag) asmak için harekete geçer ve sancak asılır. Almanya teslim olur. SSCB'in her tarafında zafer kutlamaları yapılır. Stalin'in uçağı Berlin'e gelir ve "bütün milletlerin halkları"nın coşkulu bir kalabalığı tarafından selamlanır, her tarafta çeşitli milletlerin bayrakları sallanır. Stalin, dünya barışı için bir konuşma yapar. Kalabalıkta duran Alexei ve Natasha birbirlerini tanır ve yeniden bir araya gelirler. Natasha, Stalin'den yanğından öpmesine izin vermesini ister ve Nazi kamplarından kurtarılan esirler birçok dilde Stalin'i över. Film, Stalin'in herkes için barış ve mutluluk istediğı konuşması ile biter.

Filmin Geçtiğı Döneme Genel Bakış

1939 yılının Ağustos ayında Sovyetler Birliğı ve Nazi Almanyası arasında Alman-Rus Saldırmazlık Paktı (Molotov-Ribbentrop Paktı olarak da bilinir) imzalamıştı. Paktın imzalanmasından kısa bir süre sonra, 1 Eylül 1939 tarihinde Alman orduları batıdan, Sovyet orduları ise doğudan Polonya'yı işgal etti (Kissenger, 2010:330). Polonya'nın işgalinden sonra

Hitler Batı'da, Stalin ise Doğu'da komşularını işgale girişti. 1941 yılının yazında, Avrupa'nın batısı Adolf Hitler'in, doğusu ise Sovyetler Birliği'nin tahakkümü altına alındı. Buna karşın, Alman Devlet Başkanı Adolf Hitler, savaş ilan etmeksizin 22 Haziran 1941 tarihinde Sovyetler Birliği'ne saldırdı (Hart, 2015:195). Almanların beklenmedik saldırısı Sovyetler'de şok etkisi oluşturdu (Mazower, 2014:245). Naziler Barbarossa Harekâtı adını verdikleri Rusya'nın istilasında, bir yıl içerisinde Sovyet Ordularını her cephede yenerek, Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'ya kadar gelmeye başardı (Willmott, 2008:132). Naziler işgal ettikleri topraklarda Sovyet halkı üzerinde tahakküm kurmaya çalıştı. Sovyet halkının bir kısmı Nazi Ordusu'na katılarak Sovyetler Birliği'ne karşı savaşırken, bir kısmı ise Nazilerin çalışma kamplarına gönderildi (Lower, 2005:1). 1942 yılının yazında Avrupa'nın büyük bir kısmı Nazi işgali altına girmişti.

Rusya'da Nazizm ideolojisine karşı büyük bir nefret söylemi gelişmişti (Geyer ve Latham, 1997:19). Sovyet Devlet Başkanı Joseph Stalin, savaşın başındaki şokun atlatılmasından sonra Almanlara karşı sert bir direniş gösterilmesini emretti. Tüm Sovyet halkın Nazi Almanyası'na karşı seferber edildi (Churchill, 2010:349). Sovyet savunmasının ilk büyük başarısı Sovyetler için sembolik bir öneme sahip olan Stalingrad şehrinde gerçekleşti. 1943'ün Ocak ayında Alman Orduları Stalingrad şehrinde durduruldu ve büyük bir bozguna uğrattıldı (Macksey, 2012:78). Kızıl Ordu, 1944'ün yazında Sovyetler üzerindeki Alman işgaline son verdi ve savaşın başından beri kaybedilen tüm Sovyet topraklarını geri almayı başardı (Murray ve Millett, 2009:446). Stalin, ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt ve İngiltere Başbakanı Winston Churchill 1945 Şubat'ında Yalta Konferansı'nda bir araya geldi. Konferansta, üç lider Almanya'nın işgalini planladı (Keegan, 2011:294). 1945 yılının başlarında batıdan ABD ve İngiltere, doğudan da Sovyetler Birliği Alman topraklarını işgale başladı. 30 Nisan 1945 tarihinde Hitler, eşi Eva Braun ile sığınağında intihar etti (Kershaw, 2009:800). Hitler'in ölümünden sonra Nazi Almanyası'nı temsilen General Alfred Jodi, 7 Mayıs 1945 tarihinde, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğunu belirten belgeyi imzaladı (Caplan, 2017:264). Sovyetler Birliği ertesi gün 8 Mayıs 1945 tarihinde Alman Genel Kurmay Başkanı Wilhelm Keitel'e teslimiyet anlaşmasını bir kez daha imzalattı. Buna karşın Moskova Zaman Dilimi'ne göre bu tören 9 Mayıs'ta gerçekleşmiş olduğundan, Sovyetler anlaşmanın imzalandığı tarihi 9 Mayıs olarak ilan etti. Günümüzde 9 Mayıs Rusya'da Zafer Bayramı olarak kutlanmaktadır.

Alımlama Analizi Sonucu Elde Edilen Bulgular

Çalışmanın bu bölümde alımlama analizi uygulanan 5 kadın (İ.K., N.T. G.A., E.C., Z.K.) ve 5 erkek (K.D., E.G., S.Ö., B.B., B.Ç.) öğrencinin çalışma kapsamında verdikleri yanıtlar analiz edilmeye çalışılmıştır.

Film Hakkındaki Genel Görüşler

Analize katılan öğrencilere, film hakkındaki genel görüşleri sorulmuştur. Kadın öğrencilerden ikisi filmi olumsuz bulurken, iki öğrenci de filmin olumlu olduğu kadar olumsuz yanlarına da vurgu yapmıştır. Yalnızca bir kadın öğrenci filmde verilmek istenen mesajı doğrudan aktarmıştır. Bu açıdan kadın öğrencilerin, Hall'ün üç okuma biçimini de (egemen, müzakereci, muhalif) gerçekleştirdikleri görülmektedir.

İ.K.: "Güzel bir yapım olmuş. Rusların propagandasına ağırlık vermiş olsalar da, film 2. Dünya Savaşı'nı en iyi anlatan filmlerden biri olmuş."

N.T.: "Dünyaya hâkim olmaya çalışan bir egoist ve ona karşı koyarak savaşı kazanan Ruslar, gerçekler çarpıtılmış, Hitler kötülenmiş sanki Stalin'in ondan bir farkı varmış gibi."

G.A.: "Sovyetlerle- Almanlar arasında yaşanan savaşı anlatmaya çalışmışlar."

E.C.: "Kısmen doğrular anlatılsa da değil."

Z.K.: "Yalnızca istenilenleri anlatan, yalanlar üzerine kurgulanmış bir film gerçeklerle çok fazla örtüşmüyor."

Erkek katılımcıların üçü filmin geneli hakkında olumsuz (muhalif), ikisi ise olumlu (egemen) okuma yaptığı görülmektedir.

K.D.: "Filmde genel olarak göze çarpan bir taraf sempatik, halkın sevdiği bir lider olarak gösterilmekte (Stalin), diğer taraf ise kötü gösterilmektedir. Objektif olarak davranılsaydı daha güzel ve etkileyici bir film olabilirdi."

E.G.: "Savaş esnasında iki liderin izlediği yolları gösteren bir film olduğu görüşümdedir. Ruslar daha akıllı gösterilmektedir."

S.Ö.: "Almanların sömürgeci, faşizm uygulamasına karşı Rusların direnmesi, kabullenmemesi komünizmin en doğru yönetim şekli olduğu."

B.B.: "Dönemin şartları ve tarihi güzel anlatan ancak Rus yapımı olduğu için taraflı bir film. İçerisinde hem askeri sadakati hem de aşkı barındıran bir film."

B.Ç.: "Film, Almanya'nın SSCB'nin topraklarına girmesi ve işgal etmek istemesi ile başlar. Stalin sessiz, sakin ve savaş stratejileri ile bu savaşı kazandı. Hitler ise bencil düşünmekten dolayı kendi sonunu kendi hazırladı."

Filmdeki Stalin'in Temsili

Çalışmaya katılan öğrencilere Stalin'in filmdeki temsili hakkındaki genel görüşleri sorulduğunda, kadın öğrencilerin dördü filmde verilen Stalin'in temsilini doğrudan kabul etmekte (egemen), yalnızca bir öğrenci Stalin'in temsilinin gerçekleri yansıtmadığını (muhalif) düşünmektedir.

İ.K.: "Stalin halktan birisiyle dahi anında samimiyet kuracak kadar halktan, kusursuz sevilen bir lider olarak temsil edilmiştir."

N.T.: "Stalin sanki diktatör değil de halktan biri gibi davranan, soğukkanlı, sevimli."

G.A.: "İyi bir savaş yöneten kişidir. Stratejik düşünüyor."

E.C.: "Gerçekçi, halka önem veren."

Z.K.: "Filmdeki Stalin temsilinin gerçeği yansıttığını düşünmüyorum."

Erkek öğrencilerin ise tamamı Stalin'in temsilini filmde yansıttığı gibi (egemen) kabul etmektedir.

K.D.: "Halkını seven, halkın gönlünde taht kuran bir liderdir."

E.G.: "Daha çok milliyetçi, ülkesinin zafer timsali değerleri kuşatma altında da olsa bırakmıyor."

S.Ö.: "Stalin kurtarıcı, eşitlikçi, Rusların asıl kurtarıcısı olarak gösterilmiş, 'zaten öyle'..."

B.B.: "Stalin, Sovyetlerin kahramanı, yol göstericisi ve ışık tutan lideri olarak gösterilmiştir. Halkın yüksek sadakatini kazanmıştır."

B.Ç.: "Bu filmde Stalin cesur ve korkusuz olarak önümüze çıktı. Savaş stratejilerini çok iyi uygulayan Stalin. Kendi halkının menfaatleri ve dünya barışı için savaş stratejisini yönetti."

Filmdeki Stalin'le İlgili Görüşler

Çalışmaya katılanlara, "Film Stalin ile ilgili görüşlerinizi değiştirdi mi?" şeklinde soru yöneltilmiştir. Kadın öğrencilerin tamamı hayır (muhalif) cevabını vererek, Stalin hakkında olumsuz görüşlerinin devam ettiğini belirtmiştir.

İ.K.: "Hayır. Ne kadar iyi gösterilmeye çalışsalar da düşüncem aynı. Stalin en az Adolf Hitler kadar cani."

N.T.: "Hayır, değişmedi. Çünkü Stalin de zalim ve zorba bir lider."

G.A.: "Değiştirdi. Yalan üzerine kurgulanmıştır."

E.C.: "Hayır."

Z.K.: "Hayır. Değiştirmedim."

Erkek öğrencilerden ise dördü hayır (muhalif) yanıtını verirken, yalnızca biri evet (egemen) şeklinde yanıt vermiştir.

K.D.: "Hayır. Filmde Stalin halkın çok sevdiği, sempatik bir lider. Fakat devrim yaparken bir çok insanın (milyonlarca) insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Filmde bunlar gösterilmemiştir."

E.G.: "Film izledikten sonra Stalin ile ilgili olan düşüncelerim değişmedi."

S.Ö.: "Pek fazla değişiklik olmadı."

B.B.: "Yanlı bir yapım olmasına rağmen bizlere empoze edilen lider anlayışı Stalin'e olan görüşlerimi değiştirdi. Filmde gösterilmeye çalışılan sadece halkın geleceğini değiştirmeye çalışan bir lider."

B.Ç.: "Hayır."

Filmdeki Stalin ve Hitler Karakterleri Arasındaki Zıtlıklar

Filmde, Stalin ve Hitler arasında oluşturulmak istenen karşıtlıklar ile ilgili öğrencilere görüşleri sorulmuştur. Kadın öğrencilerin hepsi kült lider inşasında filmde Stalin ile ilgili verilmiş mesajları doğrudan okuyabilmektedir. Aynı zamanda Hitler ile ilgili olumsuz bir imaj oluşturulduğunun da altını çizmişlerdir.

İ.K.: "Hitler tezcanlı, öfkeli, kibirli, korkulan, yenilgiyi kabul edemeyen; Stalin ise sakin, sabırlı, sevilen, etrafıyla iyi ilişkiler içerisinde, halkını seven sağduyulu."

N.T.: "Stalin, halkı seven onlar tarafından sevilen, sakin herkesle iyi anlaşan; Hitler, öfkeli, egoist, yenilmek istemeyen, dünyaya hâkim olmak isteyen."

G.A.: "Hitler, Rusya'yı ele geçirmek için elindekileri fazlasıyla zorluyor ama Stalin stratejisini gereği gibi kullanıyor. Halkına değer veriyor."

E.C.: "Stalin gerçekçi. Hitler hayalperest ve Stalin halka önem veren Hitler kendi canı uğruna halkı hiçe sayan. Hitler acımasız, zalim."

Z.K.: "Stalin halkına karşı daha ilgili, halkına önem veriyor. Hitler ise kendi halkını acımasızca öldürecek bir ruha sahip."

Erkek öğrencilerde kız öğrenciler gibi Stalin'in kült lider inşasında olumlu sunum kodları ile ortaya koyulduğunu kabul etmektedir. Diğer yandan, Stalin'in kült lider olmasında, Hitler'e olumsuz karşıtlıklar yüklediğini belirtmektedirler.

K.D.: "Hitler faşizm, Stalin ise Komünizm ideolojisini savunuyor. Stalin barış yanlısı, Hitler ise kaos ortamı oluşturmaya çalışan bir lider."

E.G.: "Stalin daha gerçekçi ve realist olarak hareket etmekte, Hitler ise gerçekleri göz ardı etmektedir."

S.Ö.: "Stalin, komünist, eşitlikçi, sınıfsız bir yaşamı savunur. Hitler, sömürgeci faşizmi savunuyor."

B.B.: "Stalin, halkını düşünürken, Hitler kendi canını düşünüyor. Stalin her koşulu hesaplarken, Hitler mutlak galibiyetin kibrine kapılıyor. Halkı Stalin'e saygı ve sevgi duyarken Alman halkı Hitler'den korkuyor ve lanet yağdırıyor."

B.Ç.: "Hitler'in her zaman sinirli bir yapısı vardı. Her zaman kendisine tapmaya kadar giden bir saygı gösterilmesini isterdi. Stalin tam tersi herkese eşit davranırdı."

Filmdeki Almanların Sunumu

Filmde, öğrencilerin Almanlar ile ilgili görüşleri sorulmuştur. Kadın öğrenciler, filmde Almanlar üzerine inşa edilen olumsuz tüm kodları açıklamış, Almanların filmde olumsuz sunum kodları içerisinde gösterildiğini ifade etmişlerdir.

İ.K.: "İtaatkâr, sorgulamayan, liderlerine inançları sonsuz, onun için ölüme gidecek kadar onu seven, ona bağlı."

N.T.: "Almanlar filmde Hitler'e inanan onu sorgulamadan seven, yaptıklarını doğru bulan kişiler olarak gösterilmiştir. Fakat sonunda halkyaptığı yanlış fark etmektedir."

G.A.: "Savaşı kazanmaktan başka bir şey düşünmüyorlar."

E.C.: "Liderini putlaştırmış Hitler'in sözünü sorgulamadan uyan insanlar."

Z.K.: "Savaşı kazanmak için her şeyi yapmaya hazır kişilerdir."

Erkek öğrencilerin de hepsi filmde Almanlar ile ilgili olumsuz yorumlar yapıldığını kabul etmektedir.

K.D.: "Propaganda aracını kullanarak ideolojilerini halka anlatmışlardır. Bu sayede başarılı da olmuştur."

E.G.: "Bencillik yapmakta ama elinde hiçbir şey gelmemekte. Boşa kürek sallıyor, stratejileri zayıf."

S.Ö.: "Almanlar iyi. Hitler'in oyununa gelmişler. Hitler tarafından kandırılmış."

B.B.: "Çocuk, kadın demeden öldüren bir ordu olarak gösteriliyor."

B.Ç.: "Almanlar Hitler'e tam itaat ediyorlardı. Yakalanan bir Alman askeri, Rus askerleri Berlin'i almak üzereyken bile Hitler'e körü körüne bağlıydı."

Filmdeki Hitler'in Sunumu

Filmde, Alman Devlet Başkanı Adolf Hitler'in nasıl sunulduğu sorulmuştur. Kadın öğrenciler, filmde Hitler'in acımasız, merhametsiz ve gaddar bir kişilik yapısına sahip olduğunu belirtmiştir.

İ.K.: "Hitler. Çılgın, kendisinden başkasını düşünmeyen zalim. Kendi halkını öldürecek kadar cani, sevgilisiyle ölmeden önce evlenecek kadar da dindar ve aşık."

N.T.: "Kendini o kadar önemli ve değerli hissediyor ki kendi halkının ölmesini, acı çekmesini önemsemiyor. Hitler, filmde zorba, zalim, acımasız, kendisine ve davasına hayran, bu uğurda her şeyi göze alan biri olarak gösterilmiştir."

G.A.: "Zorba, savaş meraklısı."

E.C.: "Hayalperest ve çevresindeki insanlara emir vermeyi seven bir kişilik, acımasız kendi can güvenliği için insanları hiçe sayan biri."

Z.K.: "Acımasız. Gaddar. Düşmanlarının ölmesi için kendi halkını öldürebilecek kişi."

Erkek öğrenciler de, kadın öğrenciler gibi Hitler'in filmde olumsuz yönleri ile sunulduğunu ifade etmiştir.

K.D.: "Kendisinin çok güçlü olacağına inanan, kararlı, özgüvenli ve çok otoriter bir diktatör. Komünizmden nefret eden, oradaki tüm halkı esir etmek isteyen faşist bir lider. Bazı konularda (özellikle Moskova'yı alma) çok aceleci davrandı, derhal hedefe ulaşmak istemektedir."

E.G.: "Daha çok egosu altında kalıp Stalin'i küçük görmekte. Bu durum onu sıkıntı altına koymakta."

S.Ö.: "Hitler kendi ırkını savunan faşist dikta bir rejimi dayatan, sömürgeci bir kişiliğe sahip."

B.B.: "Hitler kendine çok güvenen, kibirli, zalim ve sadece kendini düşünen bir lider olarak gösterilmiştir."

B.Ç.: "Adolf Hitler her ne kadar disiplinden taviz vermeyen, askeri gücüne inanan biri olsa da başarı gösteremedi. Her zaman SSCB'ye olan düşünceleri onu daha da saldırgan biri yaptı."

Filmdeki Gerçeklik Algısı

Filmin gerçekleri ne kadar yansıttığı sorusuna; kadın öğrencilerin tamamı kısmen yansıttığını belirterek müzakereci okuma yaptıklarını göstermişlerdir.

İ.K.: "Gerçekleri kendi bakış açısına göre yansıtmıştır."

N.T.: "Kısmen yansıttığını düşünüyorum. Tek taraflı anlatılmış."

G.A.: "Evet. Kısmen de olsa yansıttığını ve yansıtmaya çalıştığını düşünüyorum."

E.C.: "Kısmen yansıyor. Fakat yansız değil."

Z.K.: "Kısmen yansıtıyor."

Erkek öğrenciler de kadın öğrenciler gibi filmde verilmek istenen tüm mesajların gerçeği yansıtmadığını belirtmişlerdir.

K.D.: "Yaşanan gerçekleri çok iyi şekilde yansıttığını düşünmüyorum. Çünkü objektif unsurdan uzak bir film oluşturulmuştur."

E.G.: "Tam olarak yansıttığını düşünmüyorum. İsim, ün yapmış bir liderin bu kadar basit hatalar yapması değişik geliyor.

S.Ö.: "Tamamını yansıtmamaktadır. Filmde altı çizilen nokta asıl suçlunun Almanlar değil, Hitler olduğudur."

B.B.: "Filmin yaşanan gerçekleri yansıtmadığını düşünüyorum. En azından belirli bölümleri çünkü tarafsız değil film. Gerçekte binlerce Alman kadın ve çocuğunda öldürüldüğünü bilmekteyiz. Ancak filmde sadece Almanlar kadın ve çocuk katili ilan edilmiştir."

B.Ç.: "Hitler hakkında fikrim izlemeden önceden de vardı. Ama filmde gördüklerim arasında farklar var. Aynısı Stalin içinde geçerli."

Filmde Ön Plana Çıkan Karakter

Savaşın kazanılmasında en büyük rol kime verilmiştir şeklindeki soruya; kadın öğrencilerin tamamı Stalin şeklinde cevaplamıştır.

İ.K.: "Stalin'e verilmiştir. Stalin'in stratejisi sayesinde kazanılmıştır, şeklinde yansıtılmış."

N.T.: "Stalin'e verilmiş. Onun soğukkanlılığı, zekâsı, savaş stratejisi en büyük ona rol verilmiş."

G.A.: "Stalin ve emrindeki komutanlara."

E.C.: "Stalin."

Z.K.: "Stalin."

Erkek öğrencilerin dördü Stalin cevabı verirken, yalnızca biri Ruslar ve Amerikalılar şeklinde yanıtlamıştır. Çalışmada genel olarak hem kadın hem de erkek öğrenciler filmde Stalin'in 2. Dünya Savaşı kahramanı, büyük askeri deha olarak yansıtılmaya çalışıldığını görmüşlerdir.

K.D.: "Stalin'e verilmiştir."

E.G.: "Stalin'e verilmiştir."

S.Ö.: "Ruslar ve Amerikalılar."

B.B.: "Askerlere verilmiştir. Ancak en büyük pay Stalin'indir."

B.Ç.: "Stalin."

Filmde Örnek Alınan Karakter

Öğrencilere filmde hangi karakterin yerinde olmak istersiniz şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Kadın öğrencilerin verdikleri yanıt çerçevesinde genel olarak filmde Stalin'in kült lider olarak inşa edilmesinde, kadın öğrenciler üzerinde etki oluşturamadığını göstermektedir. Nitekim, kadın öğrencilerin hepsi filmde kült lider olarak gösterilen Stalin'in yerine, filmde sevgilisini kurtarmak için Berlin yollarına düşen Alyosha'yı örnek aldıklarını belirtmişlerdir.

İ.K.: "Çelik üreticisi Aleksey İvanov."

N.T.: "Alyosha, çünkü sevdikleri için mücadele ediyor, annesi, sevgili ve ülkesi."

G.A.: "Aleskew İvanos (Aloşa)."

E.C.: "Aleksew İvanos (Alysha)."

Z.K.: "Alyosha."

Erkek öğrencilerden üçü Stalin'in, ikisi ise Alyosha'nın yerinde olmak isterdim şeklinde yanıt vermiştir. Bu açıdan erkek öğrencilerin çoğu filmde verilmek istenen mesajlar ile doğru orantılı olarak egemen okuma biçiminde Stalin'den etkilendiklerini ortaya koymuşlardır.

K.D.: "Stalin."

E.G.: "Akıllı davranıp savaş yolunu okuyabilen karakterin yerinde olmak isterdim."

S.Ö.: "Stalin."

B.B.: "Alyosha'nın yerinde olmak isterdim. Kaçmak, savaşmamak yerine esir düşen sevgilisi Natasha'nın peşinden savaşarak gidiyor ve en sonunda kavuşuyor."

B.Ç.: "Stalin."

Filmde Kusursuz Gösterilen Karakter

Filmde hangi karakterin kusursuz olarak yansıtıldığı şeklindeki soruya; kadın öğrencilerin tamamı Stalin şeklinde cevap vermiştir.

İ.K.: "Stalin."

N.T.: "Stalin".

G.A.: "Stalin."

E.C.: "Stalin."

Z.K.: "Stalin'dir."

Erkek öğrencilerin tamamı, kadın öğrenciler gibi soruya Stalin cevabı vermişlerdir.

K.D.: "Stalin'dir."

E.G.: "Stalin."

S.Ö.: "Stalin kurtarıcı olarak gösterilmiş."

B.B.: "Stalin'dir."

B.Ç.: "Stalin."

Filmin En Sevilen Karakteri

"Filmde hangi karakter, Rus halkının en sevdiği karakter olarak gösterilmiş?" şeklindeki soruya, kadın öğrencilerin üçü Stalin, ikisi de hem Stalin hem de Alyosha cevabını vermiştir.

İ.K.: "Stalin."

N.T.: "Stalin ve Alyosha."

G.A.: "Stalin."

E.C.: "Stalin."

Z.K.: "Stalin ve Alyosha'dır."

Erkek öğrencilerin de tamamı Stalin cevabını vermiştir. Hem kız hem de erkek öğrenciler, filmde Stalin'in kült lider olarak inşa edildiğini kabul etmektedir.

K.D.: "Stalin. Halkın yaşama sebebi olarak gösteriliyor."

E.G.: "Stalin."

S.Ö.: "Stalin."

B.B.: "Stalin."

B.Ç.: "Stalin."

Filmdeki Propaganda Türü

Öğrencilere filmde yapılan propaganda türüyle ilgili görüşleri sorulmuştur. Kız öğrencilerden üçü hem gri hem de kara propaganda yapıldığını ifade etmiştir. Gri propaganda öğrencilerin müzakereci, kara propaganda ise muhalif okuma yaptıklarını göstermektedir.

İ.K.: "Kısmen gri propaganda, kısmen de kara propaganda yapılmıştır."

N.T.: "Gri propaganda. Yalnızca istenilenleri anlatıyor."

G.A.: "Kara propaganda (Hitler tarafı). Gri propaganda."

E.C.: "Gri propaganda yalnızca Rus halkının istedikleri anlatılmıştır."

Z.K.: "Bence filmde iki tür propaganda hakimdir: Gri propaganda; yalnızca istenilenleri anlatır; Kara propaganda; yalanlar üzerine kurgulanır."

Erkek öğrencilerin ise üçü filmde gri propaganda yapıldığını ifade ederken ikisi de kara propagandanın hâkim olduğunu açıklamıştır. Kadın ve erkek öğrencilerin hepsi, filmde beyaz propaganda yapılmadığını ifade etmektedir. Bu açıdan öğrencilerin filmdeki propaganda türü ile ilgili müzakereci ve muhalif okuma yaptıkları görülmüştür.

K.D.: "Gri propaganda."

E.G.: "Gri propaganda olmakta. Rusların kazanılması istenilmiş. Bunun üzerinden film devam etmiştir."

S.Ö.: "Filmde kara propaganda hakimdir. Film yalanlar üzerine kurgulanmıştır."

B.B.: "Gri propaganda hakimdir."

B.Ç.: "Kara propaganda ile Almanları ve en önemlisi Hitler'i kötü göstermeye çalışıldı."

SONUÇ

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devrimi'nden sonra komünizm ideolojisi dünyanın dört bir tarafına yayılma olanağı bulmuştur. Bu süreçte, komünizmin tahakkümü altına giren ülkelerde, komünist liderler kitlelerin gözünde kült lider olarak inşa edilmeye başlanmıştır. Komünist liderler ülkelerinin dört bir yanında resimleri asılarak, heykelleri dikilerek, sözleri tabulaştırılarak kült liderler olarak ortaya çıkarılmışlardır. Buna karşın komünizm ile yönetilen ülkeler içerisinde kült lider olgusunun en yoğun olarak görüldüğü ülke Sovyetler Birliği olmuştur. Sovyet lider Joseph Stalin (1922-1952), Sovyetler Birliği'nde kurduğu totaliter yönetim ile ülkesinde mutlak otorite tesis etmiş ve her dediğinin "kanun" şeklinde uygulanmasını sağlamıştır.

Stalin'in kült lider olarak inşa edilmesinde, kitle iletişim araçları etkin bir biçimde kullanılmıştır. Bunlar içerisinde dönemin en popüler kitle iletişim araçlarından biri sinema filmleri olmuştur. Özellikle Sovyetlerin denetiminde olan Rus sinemasında, Stalin'in kült lider olarak inşa edilmesinde filmler önemli bir propaganda aracı haline gelmiştir. Bu çalışmada, 1950 Sovyet yapımı Berlin'in Düşüşü filminin kült lider inşasında ortaya koyduğu propagandif mesajların etkisi araştırılmıştır. Bu açıdan, üniversite öğrencileri üzerinde yapılan alımlama analizi ile filmin etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Analize katılan tüm öğrenciler filmde Stalin'in kült lider olarak inşa edildiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında çalışma kapsamında sorulan sorularda öğrenciler, filmde yer alan sunum kodları içerisinde Stalin'in Rus halkı tarafından sevilen bir lider olduğu, izleyicilere kusursuz olarak gösterildiği, savaşın kazanılmasında en büyük rolün Stalin'e ait olduğu ve Stalin'in yalnızca olumlu yönleriyle sunulduğu görüşlerini desteklemişlerdir. Bu açıdan filmde verilmek istenen ana mesaj "Stalin'in kült lider olarak inşası" tüm öğrenciler tarafından alımlanabilmektedir. Nitekim, filmdeki göstergelerde de Hitler ve Nazilerin

olumsuz olarak yansıtıldığı genel olarak öğrenciler tarafından kabul edilmiş, Stalin ve Hitler arasında oluşturulan karşıtlıklar ile Stalin'in yüceltildiği ifade edilmiştir.

Buna karşın öğrencilerin filmde verilen propagandif mesajlara genel olarak müzakereci ve muhalif okuma biçimleri ile yanıt verdikleri görülmüştür. Nitekim, çalışma kapsamında "Film, Stalin ile ilgili düşüncelerinizi değiştirdi mi?" şeklinde sorulan soruya öğrenciler genel olarak olumsuz cevap vererek muhalif okuma biçimi gerçekleştirmişlerdir. Diğer yandan öğrencilere sorulan "Filmin yaşanan gerçekleri yansıttığını düşünüyor musunuz veya ne kadar yansıttığını düşünüyorsunuz?" şeklindeki soruya öğrenciler kısmen yanıtını vererek, müzakereci bir okuma biçimi sergilemişlerdir.

Öğrenciler, Stalin'in filmde kült lider olarak yansıtıldığını belirtmelerine rağmen, "Filmde hangi karakterin yerinde olmak istersiniz?" sorusuna kadın öğrencilerin tamamı Alyosha; erkek öğrencilerin üçü Stalin, ikisi de Alyosha şeklinde yanıt vermişlerdir. Çalışmaya katılan kadınların tamamı Stalin karakteri üzerine muhalif okuma; erkeklerin ikisi muhalif, üçü de egemen okuma gerçekleştirmiştir. Son olarak filmde hangi propaganda türünün hâkim olduğu sorulmuştur. Öğrenciler, genel olarak gri propagandanın hâkim olduğunu söylerken, bazı öğrenciler kara propagandanın da hâkim olduğunu ifade etmiştir. Hiç bir öğrenci çalışmada beyaz propaganda yapıldığını söylememiştir. Filmde verilmek istenen propagandif mesajlar ile ilgili öğrencilerin genel olarak müzakereci ve muhalif okuma yaptıkları gözlemlenmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen Berlin'in Düşüşü filmi, kült lider inşasında propagandanın rolünü ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır. Nitekim, literatürde yapılan kapsamlı araştırmada propagandanın kült lider inşasında kullanımını ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu açıdan çalışmanın gelecek çalışmalar için öncü olması beklenmektedir. Diğer yandan gelecek çalışmalarda, propaganda boyutunda farklı dönem ve ülkelerde kült liderlerin inşasının incelenmesi alanı daha da zenginleştireceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKARCALI, Sezer (2003). *İkinci Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- APOR, Balázs, BEHREND, C. Jan, JONES, Polly, & REES, E. Arfon (2016). *Leader Cult in Communist Dictatorships*. New York: Palgrave Macmillan.
- AZİZ, Aysel (2007). *Siyasal İletişim*. 2. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- BARMÉ, Geremie (2016). *Shades of Mao: The Posthumous Cult of the Great Leader: The Posthumous Cult of the Great Leader*. USA: Routledge.
- CAPLAN, Jane (2017). *Hitler Almanyası 1933-1945*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- CASSIDAY, A. Julie, & JOHNSON, D. Emily (2012). Putin as Celebrity and Cultural Icon. *A Personality Cult for the Postmodern Age*. 37-64. London: Routledge.
- CHURCHILL, S. Winston (2010). *The Gathering Storm: The Second World War (Vol. 1)*. New York: RosettaBooks.
- ÇAKI, Caner, ZORLU, Yaşar, KARACA, Mustafa (2017). Türk Sinemasında Nazizm İdeolojisi: "Kırımlı" Filmi ve Göstergebilimsel Analizi. *Sosyoloji Konferansları - İstanbul Journal of Sociological Studies*. No: 56 (2017-2) / 65-93.

ÇAKI, Caner (2018). Sovyetler Sonrası Rus Sinemasında Komünizm İdeolojisi: Amiral Filmi ve Göstergebilimsel Analizi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 1, (1), 53-68.

ÇANKAYA, Erol (2008). *İktidar Bu Kapağın Altındadır. Gösteri Demokrasisinde Siyasal Reklamcılık*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu.

DEUTSCH, Alexander (1980). Tenacity of Attachment to a Cult Leader: a Psychiatric Perspective. *The American Journal of Psychiatry*. 137(12). 1569-1573.

ENNKER, Benno (2004). *The Stalin Cult, Bolshevik Rule and Kremlin Interaction in the 1930s. In The Leader Cult in Communist Dictatorships (pp. 83-101)*. London: Palgrave Macmillan.

EROL, E. Gülbuğ, CERRAHOĞLU, Necati, & ÇAKI, Caner (2017). Hitler Dönemi Eğitim Yapısındaki Otokrasinin Eleştirisi: Die Welle Filmi Üzerine Göstergebilimsel İnceleme. *IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Kongresi*. Ordu. 1234-1249.

GERAY, Haluk (2014). *İletişim Alanından Örneklerle Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

GEYER, Michael & LATHAM, Michael (1997). The Place of the Second World War in German Memory and History. *New German Critique*. (71), 5-40.

GILL, Graeme (1980). The Soviet Leader Cult: Reflections on the Structure of Leadership in the Soviet Union. *British Journal of Political Science*. 10(2). 167-186.

GOEBBELS, Joseph (2016). *Gerçek Yüzüyle Komünizm ve Teori ve Pratikte Bolşevizm*. Çev: Zehra Köroğlu. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları.

GOLDBERG, Lorna (1997). A Psychoanalytic Look at Recovered Memories, Therapists, Cult Leaders, and Undue Influence. *Clinical Social Work Journal*. 25(1). 71-86.

HART, B. Liddell (2015). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. Çev: Kerim Bağrıaçık. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

IMDB, <https://www.imdb.com/title/tt0041727/>. Erişim Tarihi: 06.06.2018.

KARABURUN DOĞAN, Derya, SAYAN, Şule ve ÇAKI, Caner (2017). The Analysis on Election Music and Propaganda Posters of Political Parties in 1999 General and Local Elections in Turkey, 2. *Researches on Science and Art in 21st Century Turkey*, Ed. Hasan Arapgirlioğlu, Atilla Atik, Robert L. Elliott, Edward Turgeon, Ankara: Gece Publishing.

KARACA, Mustafa ve ÇAKI, Caner (2018). *İletişim ve Propaganda*, Konya: Eğitim Yayınevi.

KERSHAW, Ian (2009). *Hitler, 1936-1945: Nemesis*. Çev: Zarife Biliz. 2. Cilt. İstanbul: İthaki Yayınları.

KEEGAN, John (2011). *The Second World War*. Great Britain: Random House.

KELLY, Catriona (2004). *Grandpa Lenin and Uncle Stalin: Soviet Leader Cult for Little Children*. In *The Leader Cult in Communist Dictatorships* (pp. 102-122). London: Palgrave Macmillan.

KELLY, Catriona (2005). Riding the Magic Carpet: Children and leader cult in the Stalin era. *The Slavic and East European Journal*. 49(2), 199-224.

KISSENGER, Henry (2010). *Diplomasi*. Çev: İbrahim H. Kurt. 9. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- KURUOĞLU, Huriye (2006). *Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- LAPORTE, Norman&MORGAN, Kevin (2008). 'Kings Among Their Subjects'? Ernst Thälmann, Harry Pollitt and the Leadership Cult as Stalinization. In Bolshevism, Stalinism and the Comintern (pp. 124-145). London: Macmillan.
- LEESE, Daniel (2011). *Mao Cult: Rhetoric and Ritual in China's Cultural Revolution*. Great Britain: Cambridge University Press.
- LEESE, Daniel (2016). *Rituals, Emotions and Mobilization: The Leader Cult and Party Politics*. In The Palgrave Handbook of Mass Dictatorship (pp. 217-228). London: Palgrave Macmillan.
- LIM, Jae-Cheon (2015). *Leader Symbols and Personality Cult in North Korea: The Leader State (Vol. 29)*. New York: Routledge.
- LOWER, Wendy (2005). *Nazi Empire-Building and the Holocaust in Ukraine*. USA: Univ of North Carolina Press.
- LUQIU, L. Rose (2016). The Reappearance of the Cult of Personality in China. *East Asia*.33(4). 289-307.
- MACKSEY, K. John (2012). *İkinci Dünya Savaşı'nda Askeri Hatalar*. Çev:M. Tanju Akad. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- MAZOWER, Mark (2014). *Hitler İmparatorluğu, İşgal Avrupa'sından Nazi Yönetimi*. Çev:Yavuz Alogan. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- MURRAY, Williamson & MILLETT, A. Reed (2009). *A War to be Won: Fighting the Second World War*. USA:Harvard University Press.
- ÖYMEN, Onur (2014). *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- PISCH, Anita (2017). The Personality Cult of Stalin in Soviet Posters. 1929–1953: Archetypes. Inventions and Fabrications. Australia: ANU Press.
- POLESE, Abel&HORÁK, Slavomir (2015). A Tale of Two Presidents: Personality Cult and Symbolic Nation-Building in Turkmenistan. *Nationalities Papers*. 43(3). 457-478.
- RANKER. <https://www.ranker.com/crowdranked-list/most-influential-people-of-the-cold-war?ref=search>. Erişim Tarihi: 06.04.2018.
- REES, E. Arfon (2004). *Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions*. In *The Leader Cult in Communist Dictatorships* (pp. 3-26). London: Palgrave Macmillan.
- SCHWARTZ, L. Linzer (1983). Family Therapists and Families of Cult Members. *International Journal of Family Therapy*. 5(3). 168-178.
- SMITH, J. Trevor (1998). The Collapse of The Lenin Personality Cult in Soviet Russia. 1985–1995. *Historian*. 60(2). 325-343.
- SRETENOVIC, Stanislav &PUTO, Artan (2004). *Leader Cults in the Western Balkans (1945–90): Josip Broz Tito and Enver Hoxha*. In *The Leader Cult in Communist Dictatorships* (pp. 208-223). London: Palgrave Macmillan.
- STRONG, Carol&KILLINGSWORTH, Matt (2011). Stalin The Charismatic Leader?: Explaining The 'Cult of Personality' as A Legitimation Technique. *Politics, Religion & Ideology*. 12(4). 391-411.

ŞEKER, Tülay (2009). 5n1k Haber Programının Alımlama Analizi. Selçuk Üniversitesi *İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*. 5(4). 105-117.

TANYERİ MAZICI, Emel ve ÇAKI, Caner (2018). Adolf Hitler'in Korku Çekiciliği Bağlamında Kamu Spotu Reklamlarında Kullanımı. *Erciyes İletişim Dergisi*. 5 (3). 290-306.

TARHAN, Nevzat (2010). *Psikolojik Savaş, Gri Propaganda*. 13.Baskı. İstanbul:Timaş Yayınları.

TERTITSKIY, Fyodor (2015). The Ascension of the Ordinary Man: How the Personality Cult of Kim Il-sung was as Constructed (1945-1974). *Acta Koreana*. 18(1), 209.

TUCKER, C. Robert (1979). The Rise of Stalin's Personality Cult. *The American Historical Review*. 84(2). 347-366.

TUMARKIN, Nina (1997). *Lenin lives!: the Lenin Cult in Soviet Russia*. USA: Harvard University Press.

WILLMOTT, H. Paul (2008). *The Great Crusade: A New Complete History of the Second World War*. USA:Potomac Books.